

РОЗДІЛ 1. ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. ПОЛІТИКА В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Кульчак Л.С.

ORCID: 0000-0002-9798-0142

ПИСЬМОВЕ КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

УДК 343.13: 343.196(477)

Постановка проблеми. Для ефективної та оперативної діяльності суду касаційної інстанції в ході розгляду кримінальних справ у сучасних вітчизняних реаліях існує потреба пошуку швидких, але водночас якісних та дієвих засобів оптимізації (скорочення) процедур кримінального провадження. Судові процеси, які іноді тривають роками, знецінюють правовідновлювальний ефект кримінального провадження, спричиняють виникненню тяганини та часових витрат. З огляду на це, варто вдосконалити деякі процедури, які стосуються діяльності суду касаційної інстанції, зокрема: посилити роль письмового провадження, а також удосконалити процедуру усного провадження. Можливо, хтось вважає пропозицію щодо посилення ролі письмового провадження необґрунтованою і переконаний, що в суді касаційної інстанції сторони обов'язково мають брати участь у засіданнях, але як показує практика, розгляд щонайменше половини проваджень у Касаційному кримінальному суді у складі Верховного Суду здійснюється за відсутності всіх учасників, оскільки, на засідання з'являється тільки прокурор.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретично-прикладні питання касаційного провадження розглядалися у роботах таких вітчизняних правознавців, як: Н. Бобечко, Н.Глинська, Ю.Грошевий, А. Євмін, К. Легких, Л. Лобойко, Л.Мединська, В.Онопенко, Я. Романюк, М. Сірий, Л. Стрельбіцька, І. Фой-

ницький та інших. Проте у процесуальній літературі не достатньо опрацьоване питання оптимізації форми касаційного провадження, а зокрема: розумного поєднання дії принципу усності із письмовим провадженням. Втім, такий підхід вбачається виправданим у плані процесуальної економії під час здійснення провадження у суді касаційної інстанції.

Мета статті полягає у з'ясуванні поняття, умов застосування письмової форми касаційного провадження у кримінальному провадженні, пошуку оптимального варіанту вирішення судом касаційної інстанції питання щодо проведення письмового або усного провадження, розробленні науково-обґрунтованих рекомендацій для вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення [1]. Ця засада забезпечує гарантії доступу до правосуддя та реалізації права на судовий захист як одного з визначальних елементів засади верховенства права.

В умовах значного навантаження на суди одним з найважливіших завдань науки кримінального процесу є пошук шляхів вдосконалення закону в аспекті розумної оптимізації (скорочення) процедур, що забезпечить ефективне вирішення комплексу завдань кримінального провадження, доступність правосуддя та його оперативність. Одним із засобів оптимізації кримінальної процедури є запровадження законодавцем письмової форми касаційного провадження у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Так, у ч. 1 ст. 435 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачено право суду касаційної інстанції ухвалити судові рішення за результатами письмового провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності [2]. Така можливість письмової форми касаційного провадження у кримінальному провадженні знайшла у доктрині кримінального

процесу як прихильників, так і противників, оскільки, на думку останніх, це може порушувати права учасників судового розгляду. Можливість письмового провадження є характерною для усіх видів судочинства, а для господарського вона є основною [3, с. 5]. На думку дослідників, застосування письмового провадження призводить до поступового розвантаження судів і заощадження бюджетних коштів, не погіршуючи при цьому якість судових рішень та якість відправлення правосуддя загалом [4, с. 406]. Письмове провадження дає змогу суду розглядати справи без дотримання зовнішньої атрибутики, значно економити час, який при «звичайному» провадженні витрачається на виклик учасників, використання зали судового засідання, застосування технічної фіксації під час провадження [5, с. 2].

Отож ми можемо розглядати письмове провадження як міжгалузевий процесуальний інститут, який передбачає можливість розгляду справи судом на основі поданих учасниками судового провадження матеріалів без їх особистої присутності. Письмове провадження спрямоване на оптимізацію і прискорення судочинства, економію часу, матеріальних витрат, які пов'язані із необхідністю особистої участі учасників у судовому засіданні. Проте з іншого боку, нас можуть піддати критиці, що письмове провадження пов'язане із обмеженням засад змагальності та гласності судового розгляду, а також безпосередності дослідження судом показань, речей і документів. Водночас, загальновідомо, що існують особливості реалізації окремих засад кримінального провадження. На наш погляд, при належному законодавчому закріпленні процедури письмового провадження, завдання кримінального провадження будуть досягнуті у повному обсязі.

Письмове касаційне провадження має певні переваги, на яких ще за дореволюційних часів наголошував відомий процесуаліст Є. В. Васьковський: вимога та заяви сторін повинні бути виражені ясно і точно, а зробити це можна набагато краще письмово, аніж словами; письмове провадження надає більше зручностей сторонам (замість того, щоб особисто з'являтися в засідання суду, який подеколи знаходиться далеко від їхнього постійного місця проживання, або наймати повірених, які виступали б у суді замість них,

сторони можуть обмежитися надсиланням поштою письмових заяв і пояснень. Завдяки цьому вони зберігають як час, так і гроші); письмове провадження дає можливість кожній стороні добре обміркувати заперечення «супротивника» і скласти належну відповідь; усність провадження вимагає від сторін або їх повірених, вміння вільно і точно викладати свої думки і бути повними господарями фактичного матеріалу процесу. Писемність відкриває суддям можливість поступово і не поспішаючи вивчити справу, вникнути в усі обставини, всебічно і неодноразово обміркувати їх; при дії принципу усності засідання судів нерідко відкладаються через неявку сторін, а також на прохання адвокатів обох сторін, які охоче вдаються до цього, якщо один з них зайнятий в той самий день в іншому суді, в результаті цього існує повільність у здійсненні правосуддя; при писемності процесу все провадження закріплюється на папері, що полегшує перевірку справи вищою судовою інстанцією. Водночас Є. В. Васьковський зауважив, що ані усна форма судочинства, ані письмова не заслуговують на абсолютну перевагу, оскільки, проведення в судочинстві виключно усного або письмового розгляду становило би суттєві незручності. Отже, потрібно поєднувати принцип усності з принципом писемності [6, с. 143-144].

На думку дослідника А. Євміна, письмове касаційне провадження у кримінальному процесі може здійснюватись за наявності певних умов, таких як:

1) особа, яка подала касаційну скаргу, безпосередньо в ній або в доданому до касаційної скарги клопотанні вказала про своє небажання бути присутньою під час касаційного розгляду;

2) особа, яка подала заперечення на касаційну скаргу, безпосередньо в такому запереченні або в доданому до нього клопотанні вказала про те, що вона не бажає брати участь у касаційному провадженні, або нічого не зазначила про це у своєму запереченні;

3) участь таких учасників судового процесуального закону не є обов'язковою;

4) відсутні підстави для прийняття судом касаційної інстанції рішення щодо обов'язкової участі учасника судового провадження;

5) сторони судового провадження були вчасно повідомлені про місце, дату та час касаційного розгляду, але до його початку повідомили про своє небажання бути присутніми під час його розгляду або нез'явилися на судове засідання та не повідомили про причини своєї неявки. Лише за сукупності вищеперелічених умов, можливе письмове касаційне провадження [7, с.100]. Отож проаналізувавши вище перелічені умови можливості письмового провадження, суд касаційної інстанції відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства не має права застосувати її, якщо хтось із учасників судового розгляду не з'явився у судове засідання.

Оскільки, письмове провадження, – це міжгалузевий процесуальний інститут, то варто нам звернутися для зіставлення до адміністративного судочинства. Так, у ч. 1 ст. 345 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України): суд касаційної інстанції може розглянути справу в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами у разі: відсутності клопотань від усіх учасників справи про розгляд справи за їх участю; неприбуття жодного з учасників справи на судове засідання, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання; перегляду ухвал судів першої та апеляційної інстанцій; перегляду рішень суду першої інстанції та постанов апеляційної інстанції у справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження [8].

Таким чином, адміністративне процесуальне законодавство не зв'язує суддю касаційної інстанції обов'язковою умовою для обрання письмової форми касаційного розгляду, а саме: наявністю клопотань учасників про розгляд справи за їх відсутності.

Вважаємо, що обрання форми касаційного провадження має належати до повноважень суду касаційної інстанції, адже у тому форматі, як це закріплено у КПК України, суддя, вирішуючи питання щодо обрання найбільш розумної процедури, цілком залежить від позиції усіх учасників. У випадку неявки учасників у суду відсутня можливість з'ясувати їхню позицію щодо участі у касаційному провадженні. Як наслідок – невинуватий запуск судового механізму, що завершується відкладенням слухання

кримінальної справи, що не сприяє процесуальній економії, призводить до тяганини та марного витрачання часу.

Задля уникнення описаних вище ситуацій у КПК України доцільно, на нашу думку, закріпити норму, згідно з якою при відкритті касаційного провадження суд на власний розсуд, залежно від достатності матеріалів для розгляду касаційної скарги, які є у справі, має призначати касаційний розгляд в письмовому провадженні або в судовому засіданні. Якщо ж суд, обравши письмову форму провадження, за результатами вивчення наданих матеріалів дійде висновку про їх недостатність для винесення законного й обґрунтованого рішення, він має винести ухвалу про розгляд справи у судовому засіданні.

Ми відносимося до прихильників письмової форми касаційного провадження, а тому поділяємо позицію вітчизняних науковців, Л. Лобойко та Н. Глинської, які систематизували сучасні аргументи на користь розширення можливостей суду касаційної інстанції застосовувати письмову форму провадження, зокрема:

1) у такому провадженні, на відміну від усного, враховується обмеженість можливостей судді сприймати та запам'ятовувати великий обсяг складної інформації на слух;

2) письмове провадження характеризується простотою, економічністю, безпосередністю та зручністю;

3) для більшості фізичних та юридичних осіб, права чи інтереси яких порушено судовим рішенням, усне провадження вимагає значних часових та матеріальних витрат.

За таких умов письмове провадження є оптимальним способом вирішення судом касаційної інстанції питань права, способом, який не вимагає особистої присутності сторін у судовому засіданні [6, с. 145].

Також, вважаємо за цільне, звернути увагу на те, що КПК України не містить дефініції письмового провадження, хоча цьому інституту присвячені ст.ст. 406 та 435, які регламентують письмове, як апеляційне, так і касаційне провадження.

Ми поділяємо думку вченого В. Мариніва і погоджуємося з його пропозицією, про внесення змін до ст. 3 КПК України, де серед інших термінів Кодексу визначити поняття письмового

провадження, як здійснення кримінального провадження в суді апеляційної чи касаційної інстанції без повідомлення та (або) виклику учасників судового провадження та проведення судового засідання на підставі матеріалів справи у випадках, встановлених КПК України [9, с. 283].

Висновки. На підставі вищевикладеного можна констатувати, що з метою вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України, у частині запровадження розумної оптимізації процедури касаційного провадження, доцільним є запровадження до нормативних актів правила про віднесення до повноважень суду касаційної інстанції вирішення питання про форму касаційного провадження. Під час відкриття касаційного провадження, суд, залежно від достатності матеріалів для розгляду касаційної скарги, які є у справі, має призначати касаційний розгляд у письмовому провадженні або в судовому засіданні. У випадку ж, якщо суд, обравши письмову форму провадження, за результатами вивчення наданих матеріалів дійде до висновку щодо їх недостатності для винесення законного й обґрунтованого рішення, він має винести ухвалу про розгляд справи у судовому засіданні.

Вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства у запропонований спосіб, сприятиме посиленню правової стабільності судових рішень, процесуальній економії, забезпеченню належного рівня захисту прав його учасників, а закріплення дефініції письмового провадження з перегляду судових рішень серед основних термінів КПК України, сприятиме розумінню значення та важливості цього інституту у кримінальному процесі.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254-к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30. 07. 2023)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30. 07.2023)
3. Бобрик В.І. Письмове провадження як форма оптимізації цивільного і господарського судочинства України. Науковий вісник Міжнарод-

- ного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. № 11 (2). С. 4-7*
4. Роженко Д.В. *Поняття та сутність письмового провадження. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. № 10. С. 403-406*
 5. Легких К.В. *Кримінальний процесуальний кодекс України: письмове касаційне провадження. Часопис Академії адвокатури України. 2012. № 3 (16). С. 1-4*
 6. Лобойко Л., Глинська Н. *Письмове касаційне провадження в кримінальному процесі України. Право України. 2018, № 8, С. 139-149*
 7. Євмін А. М. *Правова природа касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014, №9-2, том 2, С. 99-101*
 8. *Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 30. 07. 2023)*
 9. Маринів В.І. *Письмове провадження в судах апеляційної та касаційної інстанцій як засіб спрощення кримінального судочинства. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 2, 2018, С. 281-286*
- Kulchak L.S. Written cassation proceedings in domestic criminal procedure: application of law and perspectives for improvement.**

The article is dedicated to the examination of the issue of the institute of written cassation proceedings in domestic criminal procedure, its application of law, and perspectives for improvement. The advantages and disadvantages of conducting written proceedings are analyzed. The problematic aspects of implementing written proceedings in the cassation instance are discussed, and ways to improve the norms of criminal procedural legislation are proposed. These improvements aim to strengthen the legal stability of judicial decisions, procedural efficiency, the effective execution of criminal proceedings' objectives, and ensuring the adequate protection of the rights of its participants.

The introduction of the rule regarding the inclusion in domestic normative acts of the provision on assigning the jurisdiction of the court of cassation instance in criminal proceedings to decide on the form of cassation proceedings is reasonable. During the initiation of cassation proceedings, depending on the sufficiency of the materials for considering the cassation complaint present in the case, the court must appoint cassation review either in written proceedings or in a court session. However, if the court, choosing the written form of proceedings, concludes after studying the provided materials that they are insufficient for delivering a lawful and justified decision, it must issue a resolution for the case to be considered in a court session.

Enhancing the norms of criminal procedural legislation in the proposed manner will contribute to strengthening the legal stability of judicial decisions, procedural economy, ensuring an adequate level of protection of the rights of its participants, and solidifying the definition of written proceedings through the review of court decisions among the main trends of amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine. This will foster an understanding of the significance and crucial importance of this institution in criminal proceedings.

Keywords: criminal proceedings; review of court decisions; cassation proceedings; written proceedings; procedural efficiency; optimization of criminal proceedings.

Кульчак Л. С. Письмове касаційне провадження у вітчизняному кримінальному процесі: правозастосування та перспективи вдосконалення

Стаття присвячена дослідженню проблеми інституту письмового касаційного провадження у вітчизняному кримінальному процесі, його правозастосуванню та перспективам вдосконалення. Аналізуються переваги і недоліки здійснення письмового провадження. Розглядаються проблемні питання реалізації письмового провадження у суді касаційної інстанції і пропонуються шляхи вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства, що сприятимуть посиленню правової стабільності судових рішень, процесуальній економії, ефективності реалізації завдань кримінального провадження та забезпечення належного рівня захисту прав його учасників.

Доцільним є запровадження до вітчизняних нормативних актів правила про віднесення до повноважень суду касаційної інстанції у кримінальному судочинстві вирішення питання про форму касаційного провадження. Під час відкриття касаційного провадження, суд, залежно від достатності матеріалів для розгляду касаційної скарги, які є у справі, має призначати касаційний розгляд у письмовому провадженні або в судовому засіданні. У випадку ж, якщо суд, обравши письмову форму провадження, за результатами вивчення наданих матеріалів дійде до висновку щодо їх недостатності для винесення законного й обґрунтованого рішення, він має винести ухвалу про розгляд справи у судовому засіданні.

Вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства у запропонований спосіб, сприятиме посиленню правової стабільності судових рішень, процесуальній економії, забезпеченню належного рівня захисту прав його учасників, а закріплення дефініції письмового провадження з перегляду судових рішень серед основних термінів КПК України, сприятиме розумінню значення та важливості цього інституту у кримінальному процесі.

Ключові слова: кримінальне провадження; перегляд судових рішень; касаційне провадження; письмове провадження; процесуальна економія; оптимізація кримінального провадження.